

Hanna Czerwińska*

Uniwersytet Gdański

GMINA JAKO SPADKOBIERCA USTAWOWY

W większości ustawodawstw europejskich, w tym także w polskim systemie prawnym, obowiązuje zasada, iż prawa o charakterze majątkowym, w szczególności zaś prawo własności, przynależą do określonego podmiotu. Prawa te nie mogą wygasać wraz ze śmiercią osoby, której dotychczas przysługiwały. W przeciwnym wypadku rzeczy, zarówno ruchomości jak i nieruchomości, stawałyby się rzeczami niczymi, a do nabycia prawa ich własności mogłoby dochodzić w drodze zawłaszczenia lub zasiedzenia. Sprzyjałoby to wzrostowi sporów oraz niepewności co do stosunków własnościowych. Przewaga jednego podmiotu nad drugim, nawet fizyczna, mogłaby zaś stać się czynnikiem decydującym o uzyskaniu prawa własności określonej rzeczy¹. Podobnie w zakresie stosunków zobowiązaniowych, śmierć wierzyciela prowadziłaby do wygaśnięcia wierzytelności i tym samym ukształtowania sytuacji dłużnika w sposób bezzasadnie uprzywilejowany. Konsekwencją braku pewności co do trwałości stosunku zobowiązaniowego byłby wzrost niepewności, w szczególności u osób fizycznych, co do celowości uczestniczenia w stosunkach zobowiązaniowych². Śmierć, jako zdarzenie nieprzewidywalne jak również nieustanne i pewne, nie może natomiast być zdarzeniem wpływającym na obniżenie bezpieczeństwa obrotu prawnego. Dziedziczenie, będące jednym ze sposobów nabycia praw podmiotowych, zapewnia przejście spadku po zmarłej osobie fizycznej na inny podmiot lub podmioty i jednoczesną kontynuację przynależności praw majątkowych³.

W sytuacji, kiedy spadkodawca pozostawia testament, o tym, kto będzie następcą prawnym, decyduje wola samego spadkodawcy. Warto jednak zwrócić uwagę, iż pomimo prawnego uregulowania możliwości wskazania przez spad-

* h.czerwinska@prawo.ug.edu.pl

¹ Na Litwie mienie opuszczone przez pana, tzw. puścizna, mogło być objęte przez każdego komu na to pozwalały stosunki faktyczne. Podobną konstrukcję znalo już prawo rzymskie – *usucapio pro herede*.

² W szczególności utrudniałoby to wchodzenie w stosunki prawne osobom starszym bądź chorym.

³ W. Borysiak, *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013, s. 25–26, 43–44.

kodawcę swoich następców prawnych w testamencie, w praktyce nadal przeważa dziedziczenie, którego tytułem jest ustawa⁴.

Reguły dziedziczenia ustawowego zmierzają do pozostawienia majątku spadkowego członkom najbliższej rodziny: zstępny, małżonkowi, rodzicom, rodzeństwu, zstępny rodzeństwa, a także dziadkom spadkodawcy oraz ich zstępny⁵. Rozszerzenie kręgu spadkobierców ustawowych na dziadków spadkodawcy oraz ich zstępnych, jak również na dzieci małżonka spadkodawcy spowodowało przesunięcie gminy i Skarbu Państwu w hierarchii spadkobierców dziedziczących z ustawy⁶. Uzasadnieniem dla poszerzania kręgu spadkobierców ustawowych, dochodzących do dziedziczenia przed tzw. spadkobiercami ostatecznymi, jakim są gmina i Skarb Państwa, jest powiązanie osób wchodzących w krąg spadkobierców ustawowych z majątkiem spadkodawcy. Często bowiem osoby te, jeszcze za życia spadkodawcy, korzystały wraz z nim z jego majątku, bądź przyczyniły się do jego powstania lub powiększenia. Co więcej, katalog spadkobierców ustawowych jest zbliżony do kręgu osób uprawnionych i zobowiązanych do alimentacji⁷.

O ile rozszerzenie kręgu spadkobierców ustawowych pozostaje zgodne z koncepcją dorozumianej woli spadkodawcy, będącej podstawą wprowadzanych zmian w zakresie prawa spadkowego, o tyle trudno doszukać się w niej uzasadnienia dla dziedziczenia przez gminę lub Skarb Państwa. W literaturze można spotkać nieliczne poglądy ujmujące Państwo, w szczególności zaś gminę, jako najszerzej rozumianą „rodzinę” spadkodawcy poprzez odwołanie do uczuć patriotycznych czy przynależności społecznej⁸. Trudno jednak odnieść powyższe argumenty do rzeczywistości. Bez wątpienia ustawowe dziedziczenie przez podmioty publiczne przerywa powiązanie rodzinne spadkodawcy z jego następcami prawnymi. Należy jednak zwrócić uwagę, iż pozostały krąg osób, które ewentualnie mogłyby uzyskać pierwszeństwo dziedziczenia przed podmiotami publicznymi, należy do grona dalekich krewnych spadkobiercy, którzy jak wskazuje praktyka, częstokroć nie mają żadnego kontaktu ze spadkobiercą i nie łączą ich z nim więź stanowiąca uzasadnienie dla ich ustawowego dziedziczenia. W literaturze zagranicznej krąg tych osób określa się mianem „roześmianych spadkobierców”⁹, ponieważ śmierć spadkobiercy zazwyczaj nie jest dla nich silnym przeżyciem emocjonalnym a jedynie źródłem ewentualnego i często niespodziewanego przysporzenia majątkowego¹⁰. Co więcej, gdyby powiększyć jeszcze

⁴ S. Wójcik, F. Zoll, *Testament*, „Studia Prawa Prywatnego” 2006, nr 2.

⁵ Patrz. wyrok TK z dnia 4 września 2007 r. P 19/07, OTK-A 2007, nr 8, poz. 94.

⁶ Por. ustawa o zmianie ustawy – Kodeks cywilny z dnia 2 kwietnia 2009 r. (Dz.U. Nr 79, poz. 662).

⁷ S. Wójcik, *Ochrona interesów jednostki w polskim prawie spadkowym w zakresie powołania do dziedziczenia*, Prace Prawnicze. ZNUJ 1981, nr 98, s. 171 i n.

⁸ M. Pazdan, *Czy przywrócić dziedziczenie ustawowe gminy?*, „Samorząd Terytorialny” nr 11–12, s. 167.

⁹ Niem. – *der lachende Erbe*, ang. – *laughing heir*.

¹⁰ J. Wierciński, *Uwagi o teoretycznych założeniach dziedziczenia ustawowego*, „Studia Prawa Prywatnego” 2009, z. 2(13), s. 88.

bardziej krąg spadkobierców ustawowych, dążenie chociażby do uregulowania stosunków właścicielskich poprzez prowadzenie postępowania o stwierdzenie nabycia spadku napotykałoby na znaczne utrudnienia, w szczególności w zakresie ustalenia i zlokalizowania kręgu uczestników postępowania.

Skoro więc koncepcja woli spadkodawcy nie stanowi podstawy do dalszego poszerzania kręgu spadkobierców ustawowych o osoby coraz to słabiej spokrewnione ze spadkobiercą, to właściwym zdaje się przyjęcie, iż zarówno gmina jak i Skarb Państwa powinni dziedziczyć według obecnego porządku dziedziczenia.

Na marginesie uwag o zasadności dziedziczenia przez podmioty publiczne warto przytoczyć także pogląd, według którego w sytuacji braku bliskich krewnych, to właśnie instytucje państwowe za życia służyły pomocą spadkobiercy i tym samym jego majątek spadkowy może być postrzegany jako forma odpłaty¹¹. Bliższe jednak rzeczywistym odczuciom społecznym wydaje się postrzeganie dziedziczenia ustawowego przez gminę i Skarb Państwa jako sposobu zabezpieczenia interesu publicznego¹² przy zachowaniu jako priorytetu ochrony praw jednostki¹³.

Regulację dziedziczenia przez spadkobierców przymusowych zbliżoną do obecnej zawierało prawo spadkowe, stanowiąc w art. 27 § 1, iż „w braku powołanych do spadku krewnych i małżonka spadkodawcy dziedziczy z ustawy gmina ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy, a jeżeli miejsce to znajdowało się za granicą lub przedmiotem dziedziczenia była nieruchomość ziemska – Skarb Państwa. W przypadku zaś innych nieruchomości – gmina miejsca ich położenia¹⁴. Wejście w życie ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej¹⁵ i likwidacja gmin nie spowodowały zmiany treści art. 27 § 1 prawa spadkowego, jednakże utracił on praktyczne znaczenie¹⁶. W bra-

¹¹ J. Wierciński, *Uwagi o teoretycznych...*, s. 88.

¹² Por. postanowienie SN z dnia 22 stycznia 1973 r., III CRN 244/72, w którym czytamy: „Pozbawienie dziedziczenia Skarbu Państwa narusza interes majątkowy Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, wobec czego uwzględnieniu rewizji nadzwyczajnej nie stoi na przeszkodzie upływ terminu 6-miesięcznego z art. 421 § 2 k.p.c.”.

¹³ Jako przykłady posługiwania się przez państwo regulacjami prawa spadkowego w celu zabezpieczenia interesu państwowego kosztem interesu jednostki wskazać można dwa rozwiązania przyjęte we Francji w dobie rewolucji francuskiej oraz wydany w Związku Sowieckim Dekret z dnia 27 kwietnia 1918 r. o zniesieniu spadkobrania. W ówczesnej Francji, celem zapobieżenia kumulacji majątków w rękach społeczeństwa, pod hasłem deklarowanej równości wprowadzono m.in. przymusowy podział nieruchomości wchodzących w skład spadku, tak aby nie dopuścić do powstawania majątków znacznych rozmiarów. Dekret z dnia 27 kwietnia 1918 r. z założenia znosił zarówno dziedziczenie ustawowe jak i testamentowe, zaś cały spadek miał się stawać własnością państwa. Dokładne opracowanie tego zagadnienia zawiera monografia A. Lityńskiego, *Prawo Rosji i ZSRR 1917–1991, czyli historia wszechzwiązkowego komunistycznego prawa (bolszewików)*. Krótki kurs, Warszawa 2010, s. 235–246. Por. także: J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe w zarysie*, Warszawa 1967, s. 15–20; J. Wierciński, *Uwagi o teoretycznych...*, s. 83.

¹⁴ Por. Prawo spadkowe, dekret z dnia 8 października 1946 r., Dz. U. Nr 60, poz. 328 z późn. zm.

¹⁵ Dz. U. Nr 14, poz. 130 z późn. zm.

¹⁶ K. Pietrzykowski, *Kodeks cywilny. Komentarz do art. 450–1088*, t. II, Warszawa 2013, komentarz do art. 935.

ku testamentu i krewnych dziedziczących z ustawy spadkobiercą ustawowym stawał się Skarb Państwa¹⁷. Wraz z przywróceniem samorządu terytorialnego¹⁸ coraz szerzej w literaturze podnoszono postulat powrotu do ustawowego dziedziczenia przez gminę z jednoczesnym zachowaniem w węższym zakresie dziedziczenia przez Skarb Państwa. Do czasu wejścia w życie ustawy z dnia 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 49, poz. 408), Skarb Państwa był jedynym spadkobiercą przymusowym¹⁹.

Zgodnie z obecną regulacją, w sytuacji gdy spadkobierca nie pozostawił testamentu bądź jego testament jest nieważny, z braku innych spadkobierców ustawowych spadek przypada gminie ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy. Gminie przysługuje też pierwszeństwo dziedziczenia przed Skarbem Państwa. Ten ostatni staje się spadkobiercą ustawowym jako ostatni w hierarchii dopiero wówczas, gdy nie da się ustalić ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy w Rzeczypospolitej Polskiej lub gdy ostatnie miejsce zamieszkania spadkodawcy znajdowało się za granicą²⁰. Przyjęcie kryterium ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy, jako właściwego dla ustalenia gminy dziedziczącej po określonym spadkodawcy, nie budzi żadnych zastrzeżeń, o ile majątek spadkowy znajduje się na terenie tejże gminy. W odniesieniu do rzeczy ruchomych można także przyjąć założenie, że zazwyczaj znajdują się one w bliskim otoczeniu spadkodawcy. Odmiennie zaś nieruchomości, które mogą być położone poza terenem gminy ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy.

Jak słusznie wskazywano w literaturze, kryterium ostatniego domicylu spadkodawcy należy oceniać przez pryzmat możliwości efektywnego gospodarowania nieruchomością położoną poza terytorialnym zasięgiem gminy będącej spadkobiercą. Z drugiej zaś strony rozdzielenie jednego spadku, ruchomości według ostatniego miejsca zamieszkania a nieruchomości według miejsca ich położenia, na dwie lub więcej gmin, nie służy racjonalnemu gospodarowaniu mieniem publicznym²¹. W świetle obecnej regulacji cały spadek przypada gminie ostatniego miejsca zamieszkania, wówczas gdy prawo polskie jest prawem właściwym²². Jeżeli spadkodawca w chwili śmierci miał obywatelstwo polskie lub w chwili śmierci był apatrydą²³ mającym również w chwili śmierci miejsce zamieszkania w Polsce, w braku innych spadkobierców ustawowych do dziedziczenia dojdzie

¹⁷ S. Szer, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1955, s. 61–63.

¹⁸ Por. ustawę z dnia 8 marca 1990 r. (Dz.U. Nr 142, poz. 1591 z późn. zm.).

¹⁹ E. Skowrońska-Bocian, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2014, s. 66.

²⁰ Por. K. Pietrzykowski, *Kodeks cywilny*, komentarz do art. 935.

²¹ Por. E. Gniewek, P. Machnikowski, *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2014, komentarz do art. 935.

²² Zob. art. 64 ust. 2 ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. Nr 80 poz. 432).

²³ Tamże, art. 64 ust. 2 w zw. z art. 3 ust. 1.

gmina ostatniego miejsca zamieszkania lub Skarb Państwa bez względu na to, gdzie znajduje się majątek spadkowy²⁴.

Sytuacja prawna gminy jak i Skarbu Państwa, jako spadkobierców ustawowych, kształtuje się odmiennie niż innych spadkobierców. Jak wskazano wcześniej, celem regulacji prawa spadkowego jest zapewnienie ciągłości praw majątkowych. Z tego też względu prawo spadkowe opiera się na zasadzie nieistnienia spadków bezdziedzicznych (*bona vacantia*). W konsekwencji, zgodnie z treścią art. 1023 k.c., gmina lub Skarb Państwa jako spadkobiercy ostateczni nie mogą odrzucić spadku, jeżeli ich powołanie do dziedziczenia wynika z ustawy²⁵. Podmioty te nie składają także oświadczenia o przyjęciu spadku. Przyjęte rozwiązanie pozwala uniknąć sytuacji, w której podmioty te mogłyby starać się uchylić od skutków prawnych złożonego oświadczenia woli o przyjęciu spadku. Wyraźne brzmienie ustawy implikuje więc bezwzględną nieważność oświadczenia złożonego przez gminę lub Skarb Państwa, jako spadkobierców koniecznych, w przedmiocie przyjęcia bądź odrzucenia spadku²⁶. Zgodnie z art. 95e § 2 ustawy – Prawo o notariacie²⁷, notariusz odmawia sporządzenia aktu poświadczenia dziedziczenia, jeżeli wskutek braku małżonka spadkodawcy i krewnych powołanych do dziedziczenia z ustawy, spadek przypada jako spadkobiercy ustawowemu gminie albo Skarbowi Państwa. Jest to wyjątek od przewidzianej prawem możliwości notarialnego poświadczenia dziedziczenia, w sytuacji gdy tytułem powołania do dziedziczenia jest ustawa.

Wyłączenie możliwości skorzystania przez podmioty publiczne z notarialnego poświadczenia dziedziczenia ma swoje uzasadnienie praktyczne. Analiza orzecznictwa sądów wskazuje, że proces dojścia gminy do dziedziczenia zazwyczaj poprzedza poszukiwanie potencjalnych spadkobierców w trybie przewidzianym przez art. 672–676 k.p.c. W większości bowiem przypadków gmina dziedziczy spadek po osobach nieposiadających bliskich krewnych albo wówczas, gdy niemożliwe jest wskazanie potencjalnych spadkobierców ustawowych. Poszerzenie kręgu spadkobierców ustawowych jeszcze bardziej komplikowałoby ten proces, gdyż ustalenie spadkobierców ustawowych będących dalekimi krewnymi spadkobiercy jest zadaniem trudnym i często bezcelowym. Warunkiem zaś notarialnego poświadczenia dziedziczenia jest obligatoryjna obecność przy sporządzeniu aktu poświadczenia wszystkich potencjalnych spadkobierców ustawowych. W praktyce więc możliwość uzyskania przez podmioty publiczne aktu poświadczenia dziedziczenia byłaby znikoma²⁸. Spadkobierca nie ma także możliwości wyłączenia gminy ani Skarbu Państwa od dziedziczenia, sporządzając testament

²⁴ K. Osajda, *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2014, komentarz do art. 935.

²⁵ Odmiennie kształtuje się sytuacja, jeżeli powołanie do dziedziczenia wynika z testamentów – por postanowienie SN z dnia 10 czerwca 1964 r., III CR 81/64.

²⁶ E. Skowrońska-Bocian, *Nowelizacja prawa spadkowego. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 54.

²⁷ Ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (tekst jedn.: Dz.U. z 2008 r. Nr 189, poz. 1158 z późn. zm.).

²⁸ P. Borkowski, *Notarialne poświadczenie dziedziczenia*, Warszawa 2011, s. 29–30.

negatywny²⁹. Mimo iż zakaz ten nie został wprost wyrażony przez ustawodawcę, zasadność jego praktycznego przestrzegania co do Skarbu Państwa wynika z samej zasady nieistnienia spadków bezdziedzicznych. Co do gminy zaś, w literaturze poddano pod dyskusję zagadnienie, czy w sytuacji, w której spadkodawca wyłączyłby od dziedziczenia gminę ostatniego miejsca zamieszkania, nie wskazując przy tym innego spadkobiercy, mogłoby dojść do dziedziczenia ustawowego Skarbu Państwa³⁰. Poglądy w tym zakresie są podzielone.

Z zasady, że każdy spadek musi zostać odziedziczony, wynika także niemożność zawarcia przez gminę ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy umowy o zrzeczenie się dziedziczenia. Warto przy tym wskazać, że nawet gdyby przyjąć odmienną regulację, trudne byłoby ustalenie, czy gmina będąca stroną tejże umowy będzie gminą ostatniego miejsca zamieszkania przyszłego spadkodawcy.

Wskazane uregulowania prawne nie tylko tworzą filary zasady nieistnienia spadków bezdziedzicznych, ale również podkreślają przymusowy charakter dziedziczenia przez podmioty publiczne.

Z mocy ustawy, art. 1023 § 2 k.c., gmina i Skarb Państwa, mimo nieskładania oświadczenia o przyjęciu spadku, przyjmują spadek z dobrodziejstwem inwentarza³¹. Regulacja art. 1023 § 2 k.c. jest przepisem szczególnym w stosunku do art. 1015 § 1 i 2 k.c., zarówno więc gmina jak i Skarb Państwa przyjmują spadek z chwilą powołania do spadku i od tej chwili odpowiadają za długi spadkowe *pro viribus hereditatis*³². Zadaniem ustawodawcy jest natomiast stworzenie regulacji mającej na celu zabezpieczenie majątku publicznego w sytuacji, gdy wartość dziedziczony przez podmioty publiczne spadku jest mniejsza niż wysokość długów spadkowych. Celem porównania rozwiązań przyjętych w polskim porządku prawnym warto wskazać na przykładowe konstrukcje przyjęte przez ustawodawstwa innych państw. Prawo niemieckie, mimo iż nie reguluje w sposób odrębny odpowiedzialności Skarbu Państwa, kształtuje sytuację Skarbu Państwa jako ustawowego spadkobiercy w sposób korzystny w zakresie odpowiedzialności za długi spadkowe. Regulacja prawna przewiduje bowiem możliwość ograniczenia odpowiedzialności Skarbu Państwa do majątku spadkowego (*cum viribus hereditatis*) poprzez wprowadzenie separacji majątków, ustanowienie zarządu spadku, a nawet ogłoszenie upadłości spadku³³.

²⁹ J. Jagoda, *Sądowa ochrona samodzielności jednostek samorządu terytorialnego*, Warszawa 2011, s. 308.

³⁰ Por. B. Kordasiewicz, [w]: *System prawa prywatnego*, t. X, Warszawa 2013, komentarz do art. 935.

³¹ Gmina oraz Skarb Państwa mogą odrzucić spadek przypadający im z mocy testamentu lub przyjmując go wprost, bez ograniczenia odpowiedzialności za długi spadkowe (por. post. SN z dnia 10 czerwca 1964 r., III CR 81/64, Legalis). Zgodnie zaś z treścią art. 1015 § 2 zd 2 k.c., jeśli nie złożą oświadczenia woli o przyjęciu lub odrzuceniu spadku przypadającego im z testamentu w terminie przewidzianym w tym przepisie, wówczas nabędą spadek z dobrodziejstwem inwentarza (art. 1015 § 2 zd. 2 k.c.).

³² E. Macierzyńska-Franaszczyk, *Odpowiedzialność za długi spadkowe*, Warszawa 2014, s. 214.

³³ Tamże, s. 128–130.

Ustawodawca czeski wprowadził natomiast odpowiedzialność Skarbu Państwa jako spadkobiercy ustawowego za długi spadkowe ograniczoną do wartości aktywów spadku, z tym jednak zastrzeżeniem, że Skarb Państwa ma możliwość zaspokojenia długów spadkowych z ograniczeniem do składników majątku spadkowego wówczas, gdy w majątku spadkowym nie ma tzw. „płynnych środków pieniężnych”, które wystarczyłyby na zaspokojenie wierzycieli spadkodawcy³⁴.

Rozwiązania francuskie dają jeszcze szersze gwarancje ochrony Skarbu Państwa. W przypadku bowiem braku spadkobierców Skarb Państwa nie staje się obligatoryjnym spadkobiercą. Jeżeli Skarb Państwa nie obejmie takiego spadku, wówczas spadek stanie się tzw. *succession vacante* (spadek wakujący) i w konsekwencji zostanie wdrożona procedura jego obligatoryjnej likwidacji. Procedurę tę przewiduje także ustawodawstwo holenderskie, w którym Skarb Państwa nie staje się spadkobiercą wskutek braku innych spadkobierców. Spadki bezdziedziczne podlegają zaś przymusowej likwidacji, a jedynie aktywa pozostałe po jej zakończeniu stają się własnością Skarbu Państwa³⁵.

W świetle analizy rozwiązań przyjętych w ustawodawstwach zagranicznych, w literaturze trafnie zwrócono uwagę na praktyczne konsekwencje przyjętego w polskim porządku prawnym modelu odpowiedzialności podmiotów publicznych jako spadkobierców ustawowych. Rozważając bowiem sytuację, w której gmina lub Skarb Państwa jako spadkobiercy przymusowi współdziedziczą ze spadkobiercą testamentowym powołanym przez spadkobiercę do dziedziczenia części spadku, wówczas można zauważyć, że odpowiedzialność podmiotów publicznych kształtuje się mniej korzystanie. Spadkobierca testamentowy, zgodnie z treścią art. 1030 k.c., do chwili przyjęcia spadku ponosi odpowiedzialność za długi spadkowe tylko ze spadku (*odpowiedzialność cum viribus hereditatis*). Natomiast, jak już wskazano we wcześniejszych uwagach, zarówno gmina jak i Skarb Państwa ponoszą odpowiedzialność za długi spadkowe z całego majątku już od chwili powołania do spadku. Oczywiście, odpowiedzialność ta jest ograniczona do wysokości wartości stanu czynnego spadku, niemniej jednak nie jest ona ograniczona do składników majątku spadkowego³⁶.

W celu ustalenia zakresu odpowiedzialności spadkobierców przymusowych należy więc ustalić wartość aktywów spadku poprzez sporządzenie spisu inwentarza³⁷. Zgodnie z treścią art. 637 k.p.c. Sąd wydaje postanowienie o sporządzeniu spisu inwentarza na wniosek tego, kto uprawdopodobni, że jest spadkobiercą uprawnionym do zachowku lub zapisobiercą, albo wykonawcą testamentu, wierzycielem mającym pisemny dowód należności przeciwko spadkodawcy lub właściwego urzędu skarbowego. Sąd wydaje postanowienie z urzędu wówczas,

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże.

³⁶ W czasie obowiązywania ustawy Prawo spadkowe istniała możliwość oddzielenia majątku spadkodawcy od majątku spadkowego i przeprowadzenia likwidacji spadku.

³⁷ M. Margoński, *Kurator spadku*, Warszawa 2009, s. 102.

gdy spadkobierca składa oświadczenie o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza³⁸. Analiza przytoczonych przepisów nie daje jednak odpowiedzi na pytanie, czy w przypadku gdy spadek przypada gminie ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy lub Skarbowi Państwa jako spadkobiercom ustawowym, sąd z urzędu wyda postanowienie o spisie inwentarza³⁹. Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 20 maja 1968 r. wskazał, że „przewidziany w art. 644 k.p.c. w związku z art. 637 § 2 k.p.c. obowiązek wydania z urzędu przez państwowe biuro notarialne (obecnie sąd spadku) postanowienia o sporządzeniu spisu inwentarza w razie złożenia oświadczenia o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza nie dotyczy wypadku, gdy z braku oświadczenia spadkobiercy o przyjęciu lub odrzuceniu spadku spadek uważa się za przyjęty z dobrodziejstwem inwentarza (art. 1015 § 2 k.c.) oraz spadek przypadł z mocy ustawy Skarbowi Państwa (art. 1023 § 2 k.c.).”

Argumentując powyższą sentencję, Sąd Najwyższy wskazał: „gdyby natomiast uznać, że art. 644 k.p.c. – wbrew jego treści – dotyczy również fikcyjnego przyjęcia spadku, to obowiązek biura spadku w tym zakresie byłby obowiązkiem nierealnym. Biuro spadku nie mogłoby z reguły wykonać tak rozumianego obowiązku z tej przyczyny, że nie dysponowałoby niezbędnymi informacjami o tym, iż w określonym czasie określony spadkobierca wskutek okoliczności przewidzianych w cytowanych wyżej przepisach prawa materialnego jest uważany za przyjmującego spadek z dobrodziejstwem inwentarza. Gdyby nawet założyć, że obowiązek sporządzania z urzędu spisu inwentarza w wypadku fikcyjnego przyjęcia spadku z dobrodziejstwem inwentarza biuro spadku powinno realizować tylko wtedy, gdy uzyska o tym informację, to i tak znaczna większość fikcyjnych przyjęć spadku znalazłaby się poza zasięgiem wiadomości biura. Nie można zaś imputować ustawodawcy zamiaru włożenia na organ państwowy obowiązku, którego realizacja w ogóle nie jest możliwa albo jest możliwa w bardzo ograniczonym, i to dość przypadkowym, zakresie”⁴⁰.

W świetle powyższego orzeczenia, w odniesieniu do gminy ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy jak i Skarbu Państwa, sąd nie ma obowiązku wydania postanowienia o sporządzeniu spisu inwentarza z urzędu⁴¹. Dla po-

³⁸ Por. art. 644 k.p.c.

³⁹ Zagadnienie to jest zagadnieniem szerszym, gdyż dotyczy wszystkich sytuacji ograniczenia odpowiedzialności polegające na przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza na mocy fikcji prawnej. Stanowisko wyrażone w cytowanej uchwale Sądu Najwyższego dotyczy więc także osób, które nie uzyskały pełnoletności, jak również osób, co do których istnieją przesłanki do całkowitego ich ubezwłasnowolnienia.

⁴⁰ Por. orzeczenie III CZP 78/67, OSN 1968, Nr 12, poz. 206

⁴¹ Za aktualnością uchwały opowiada się większość doktryny, jednocześnie się z nią zgadzając; por. stanowisko E. Skowrońskiej-Bocian, *Komentarz, Spadki 2011*; J. Kremis, [w:] Gniewek, Machnikowski, *Komentarz 2013*, art. 1015, nb 14; M. Pazdan, [w:] Pietrzykowski, *Komentarz 2011*, t. II, art. 1015, nb 8. Krytyce poddał je natomiast B. Kordasiewicz, [w:] *System prawa prywatnego*, t. X, 2009, s. 408–409, zwracając uwagę, iż brak wiedzy nie implikuje braku obowiązku sądu do wydania postanowienia o sporządzeniu z urzędu spisu inwentarza, o ile sąd spadku uzyska o tym wiadomość.

tencjalnego wierzyciela, szczególnie takiego, który przed śmiercią spadkodawcy uzyskał prawomocny tytuł egzekucyjny, podmioty publiczne dają gwarancję większej płynności finansowej i stanowią pewniejsze źródło zaspokojenia. W konsekwencji tego długi zmarłej osoby fizycznej często zostają zaspokajane ze środków publicznych. W rezultacie więc wierzyciel spadkodawcy, mając pewność iż podmioty publiczne nie mogą spadku odrzucić, a chwila przyjęcia przez nich spadku jest tożsama z chwilą powołania, zyskuje możliwość pewniejszego i szybszego zaspokojenia ze strony gminy lub Skarbu Państwa w porównaniu ze spadkobiercą testamentowym, który może ostatecznie spadek odrzucić. Może także dojść do sytuacji, w której spadek zostanie przyjęty przez spadkobiercę ustanowionego poprzez ciąg podstawień testamentowych, co znacznie wydłuża czas postępowania spadkowego⁴².

Celowość wprowadzenia kategorii ustawowych spadkobierców przymusowych zdaje się być skutecznym sposobem wzmacniania bezpieczeństwa i stabilności obrotu prawnego. Zasada nieistnienia spadków bezdziedzicznych jest skutecznie realizowana nie tylko poprzez samo ustanowienie spadkobiercami zarówno gminy ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy jak i Skarbu Państwa, ale poprzez przyjęte szczególne zasady ustawowego dziedziczenia przez podmioty publiczne. Oparcie w polskim porządku prawnym następstwa prawnego podmiotów publicznych na zasadzie dziedziczenia, nie zaś poprzez odwołanie do ich funkcji zwierzchnich⁴³, łączy się z zagadnieniem oceny zakresu ograniczeń odpowiedzialności spadkobierców przymusowych za długi spadkowe zarówno przez pryzmat interesu publicznego jak i interesu wierzycieli spadkowych. Analiza obowiązujących przepisów, poszerzona o wnioski płynące z praktyki wskazuje, iż regulacja dotycząca odpowiedzialności gminy ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy oraz Skarbu Państwa jako spadkobierców ustawowych za długi spadkowe, wbrew społecznemu przekonaniu, nie kształtuje sytuacji podmiotów publicznych w sposób szczególnie uprzywilejowany. W rzeczywistości bowiem majątki spadkowe przypadające podmiotom publicznym często składają się z licznych długów i niewielkich aktywów. Przyszli spadkodawcy dysponujący znacznym majątkiem, świadomi braku najbliższych krewnych, dokonują rozporządzenia swoim majątkiem w drodze testamentu, powołując do dziedziczenia osoby spoza kręgu spadkobierców ustawowych. Z uwagi na powyższe, pozytywnie należy także ocenić poszerzenie kręgu spadkobierców ustawowych i tym samym odsunięcie w kolejności dziedziczenia przymusowego podmiotów publicznych. Odpowiada to poczuciu sprawiedliwości bliskiej rodziny spadkodawcy⁴⁴. Bez wątplenia natomiast dalsze rozbudowywanie katalogu spadkobierców ustawowych nie wpłynie pozytywnie na funkcjonowanie obrotu prawne-

⁴² E. Macierzyńska-Franaszczyk, *Odpowiedzialność za długi...*, s. 214.

⁴³ M. Pazdan, [w:] Pietrzykowski, *Komentarz*, s. 164.

⁴⁴ H. Witczak, *Uprawnienia dziadków spadkodawcy w dziedziczeniu ustawowym w nowym stanie prawnym*, „Monitor Prawniczy” 2009, nr 11.

go, znacznie komplikując i wydłużając w czasie uregulowanie stanu prawnego składników majątku spadkowego.

Hanna Czerwińska

MUNICIPALITY AS A STATUTORY HEIR

The statutory inheritance by the municipality of the last residence of the deceased as well as by the Treasury, as compulsory heirs, is an interesting issue both from the point of view of public interest and the rights of an individual. The rationale for the introduction of the statutory category of compulsory heirs to the legal system was the need to ensure the continuity of property rights and thus the implementation of the principle of the non-existence of non-inherited declines. As a result, the municipality or the Treasury as final heirs may not reject the decline if their inheritance is stipulated by law. These entities also do not submit the declaration of the decline acceptance. The principle that every decline has to be inherited excludes the possibility to conclude an agreement to waive inheritance by the municipality of the last residence of the deceased. Both the municipality and the Treasury obtain the decline at the moment of their succession and they become responsible for the decline debts *pro viribus hereditatis*. The above mentioned regulations not only form the pillars of the principle of the non-existence of non-inherited declines, but also highlight the compulsory nature of inheritance by public entities. The analysis of current law concerning the statutory inheritance by compulsory heirs has been supplemented by the analysis of regulations adopted in selected foreign countries which allows to assess the solutions adopted in the Polish legal system. However, it still remains to be decided whether the statutory inheritance by the municipality of the last residence of the deceased or by the Treasury is a source of increasing assets of public entities, as it is commonly believed by the society, or it has a very different consequences for compulsory heirs.